

NU FINNS UPPSALAS MEDICINHISTORIA SAMLAD

1600-talsinstrument bland klenoderna

Nu står det nya medicinhistoriska museet i Uppsala klart att ta emot besökare i den gamla administrationsbyggnaden på Ulleråkerområdet. På 600 kvadratmeter finns bland klenoderna förlossningstänger från tidigt 1600-tal, en fin samling operationsbord från 1860-tal och framåt, jämte ett separat apoteksmuseum. I samma byggnad finns sedan tio år tillbaka även ett psykiatrihistoriskt museum.

Sent omsider har även Uppsala fått ett medicinhistoriskt museum. Lokalfrågan var länge ett problem, som dock fick sin lösning i och med att antalet intagna psykiatriska patienter vid Ulleråkers sjukhus minskade – från 1 400 år 1950 till nuvarande ca 300. Patientvården har nu koncentrerats till den norra delen av området; i södra delen har vissa byggnader bevarats och K-märkts, bl a det hus som byggdes 1890–1900 huvudsakligen för administrativa ändamål.

Fin sekelskiftesarkitektur

Det är här, i den nedre våningen på 600 kvadratmeter, som museet fått ett permanent hem. Den stora samlingssalen är ett fint exempel på sekelskiftesarkitektur, och den har nu återställts i det skick den hade år 1900.

I samma byggnad finns i övre våningen sedan ett tiotal år tillbaka ett psykiatrihistoriskt museum.

Museet drivs av en stiftelse, i vilken Uppsala universitet, Uppsala läns landsting och Medicinhistoriska föreningen i Uppsala ingår. I styrelsen sitter representanter för dessa tre organisationer.

Författare

LARS THORÉN
professor emeritus, Uppsala.

Foto

KARL GABOR

Förnämliga instrumentsamlingar

Medicinska fakulteten i Uppsala hade två professurer fram till 1774, då en tredje lärostol – i anatomi – inrättades. Till denna tjänst utnämndes Adolph Murray (1751–1803), som 1788 också fick svara för kirurgi. Denna kombination var vanlig vid de europeiska universiteten. Murray samlade kirurgiska instrument från 1700-talet.

Denna fina samling av föremål i gott skick har funnits i kirurgiska klinikens ägo i snart 200 år och har tidigare varit endast delvis utställd.

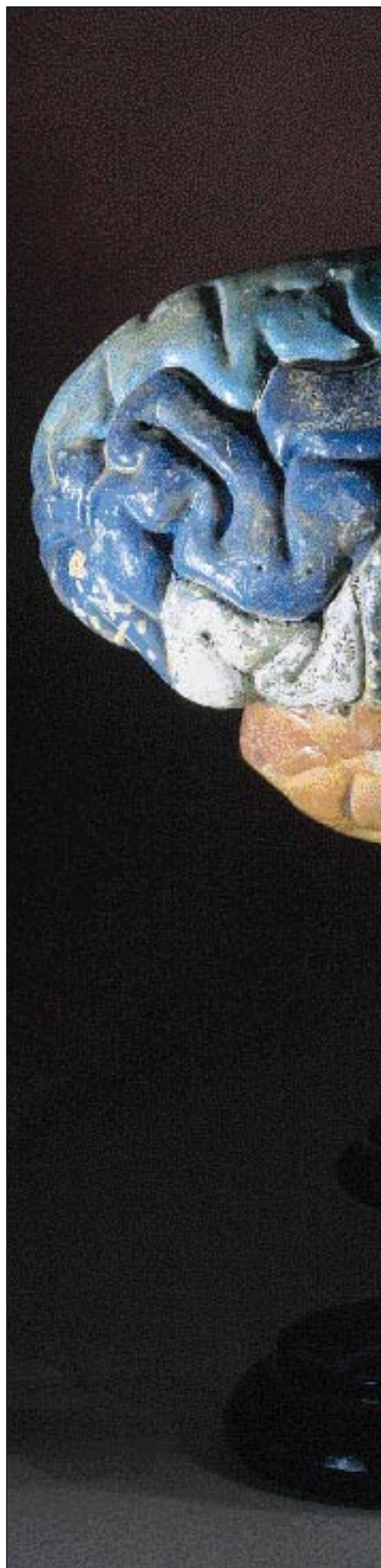
Den andra äldre instrumentsamlingen har sammanbragts av Magnus Retzius (1795–1871), som tjänstgjorde i Uppsala på 1820- och 30-talen och sedan blev professor i förlossningskonsten i Stockholm (1849–1864). Han sålde sin stora samling av förlossningstänger från 1600-tal, 1700-tal och början av 1800-tal till kirurgiska kliniken i Uppsala och dess chef Carl Benedict Mesterton för 7 500 riksdaler riksmünt 1862. I denna samling ingår också bäckenmätninginstrument och vissa gynekologiska instrument från 1700-talet och första hälften av 1800-talet.

Många har samlat

Dessa samlingar har sedan byggts på undan för undan. Sedan 1950 har i förråd på olika håll mer konsekvent sparats möbler, instrument och apparatur som »gått ur produktionen».

En stor tillgång har varit vindar och källare vid Biomedicinskt centrum, där mycken utrustning samlats ända från 1860-talet, då det fysiologiska laboratoriet tillkom under ledning av vår förste professor i ämnet, Frithiof Holmgren (1831–1897), utnämnd 1864. Där påträffades tex Holmgrens bussol, ett slags spegelgalvanometer, som han använde för registrering av impulserna från retina genom avledning från synnerven. Här finns även hans utrustning från 1875 för demonstration av färgblindhetens betydelse i trafiken. Magnus Blix första myograf från 1870-talet kom också fram i ljustet.

Till detta kommer gåvor av instrument och vårdföremål från kolleger, sjuksköterskor, barnmorskor och pati-

Hjärnfantom med olika tänkta barkfunktioner inmärkt med färg. Den har troligen tillhört Salomon Eberhard Henschen (1847–1930) under hans tid som professor i praktisk medicin i Uppsala 1882–1900.

Visselpipa (överst) från 1800-talets senare del för provning av hörseln med höga toner enligt Francis Galton (1822–1911). Med ratten nedåt vrids den större skivan, varpå tonhöjden ändras.

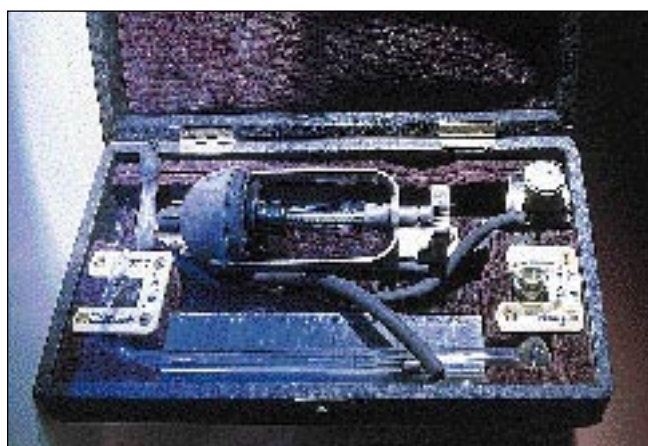
Den »konstgjorda blodigeln» (ovan) annonserades bl a i instrumentkataloger från 1870-talet.

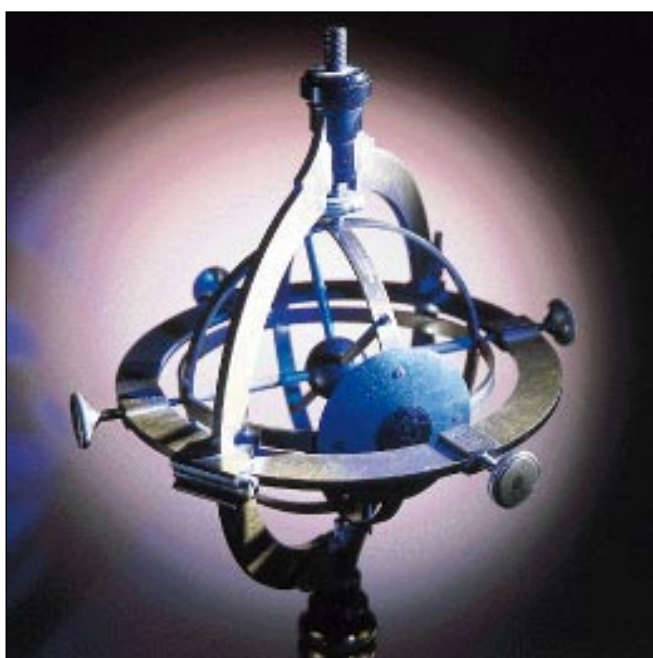
Hematokritcentrifug, 1888, enligt S Gustaf Hedin (1859–1933), professor i medicinsk och fysiologisk kemi i Uppsala 1908–1924.

Storsnitt (överst) från hjärnhemisfärerna och lillhjärnan monterade i celloidin. Preparatet har tillhört professor Salomon E Henschen.

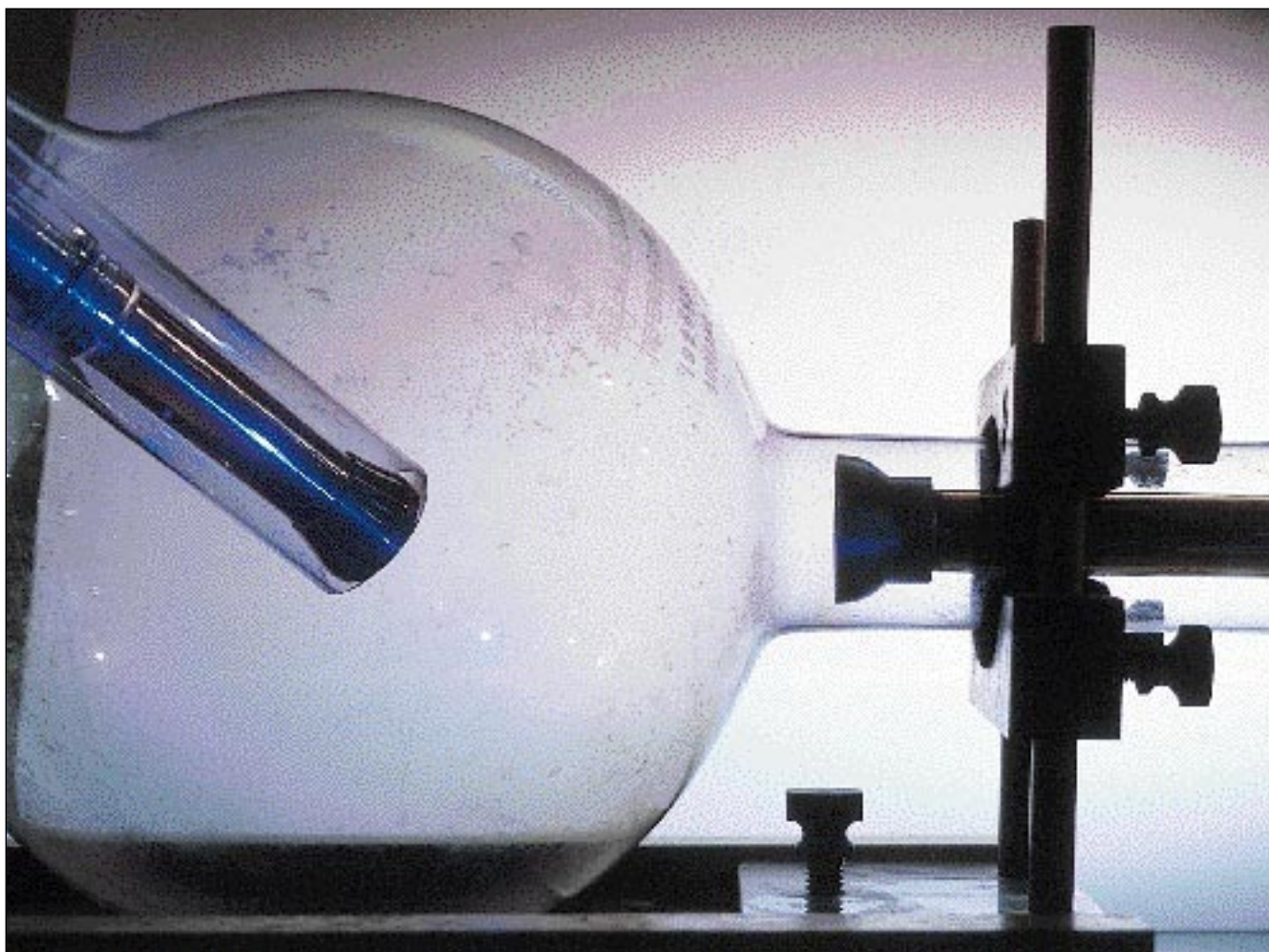
Tonometer (ovan), konstruerad 1899 av Gustav Gaertner, för mätning av blodtryck via en hylsa som komprimerade ett finger.

Oftalmotrop enligt Edmund Landolt (1846–1926). Avsikten var att studera och demonstrera de olika ögonmusklernas inverkan på ögonbulben.

Under barnförlämningsepidemin i Danmark 1952 konstruerade Bang denna respirator för luftinblåsning.

Röntgenrör från sekelskiftet 1900. Till höger katoden, som gjorts konkv för att fokusera elektronstrålarna till en punkt på anodens (antikatodens) yta där röntgenstrålarna alstrades. Röret evakuerades på luft vid tillverkningen, men det var ännu inte fråga om högvakuum.

enter som hört talas om att ett medicinhistoriskt museum har planerats.

Vissa föremål knutna till vård har ställts till museets förfogande från Elisabeth Dillners samling, som finns utställd på vårdhögskolan i Uppsala.

Målsättningen har varit att följa utvecklingen fram till nutid. Dagens instrument, apparatur och operationsbord har producenter och återförsäljare med stor beredvillighet ställt till vårt förfogande.

Att spegla en utveckling

En disponibel yta på 600 kvadratmeter fylls oerhört snabbt, varför man snart står inför svåra valsituationer – vad skall vara med och vad skall återgå till förråden? Utrymmet har disponerats så, att den stora samlingssalen i mitten innehåller operationsbordets historia från 1870 till 1995. Narkosteknikens utveckling ses i utrustning från seklets början fram till nu, uppställd så att den tidsmässigt svarar mot operationsbordens ålder.

Runt väggarna visas instrument i olika montrar framför allt för specialiteterna obstetrik, kirurgi, ortopedi, otorinolaryngologi och oftalmiatrik. Inom de två sistnämnda områdena har Nobelpristagarna Robert Barany och Alvar

Gullstrand fått särskilda minnesutställningar. Tvenne fysiologiprofessorer finns med i stora salen: Frithiof Holmgren, med en monter över färgsinnet, och Gustav Göthlin (1874–1949) med sina studier av C-vitaminbrist från omkring 1930.

I salens ena ände finns en scen; här visas livets början med en nyförlöst kvinna i form av en docka i en förlossningssäng från 1920-talet. Omkring henne finns information om barnmorskeutbildning – från Johan von Hoorns kurser för jordegummor på 1690-talet till nutid – en barnmorskeväska, fosterövervakningsutrustning m m.

Från stora salen går man in i ett rum för klinisk kemi, där Nobelpristagarna The Svedberg med ultracentrifugen och Arne Tiselius med elektroforesen får samsas med bl a Robin Fåhræus med »sänkan» och Björn Ingelman, Jerker Porath och Per Flodin med pelarkromatografen. I detta rum finns dessutom instrument såväl inom området hematologi som för elektrolyt- syra-basanalys och urinundersökningar.

Radiologi har ägnats en sal, där de första röntgenbilderna i Sverige finns utställda, jämte röntgenrör från sekelskiftet fram till 1990-tal. Röntgenapparatur från olika epoker fram till 1960-tal

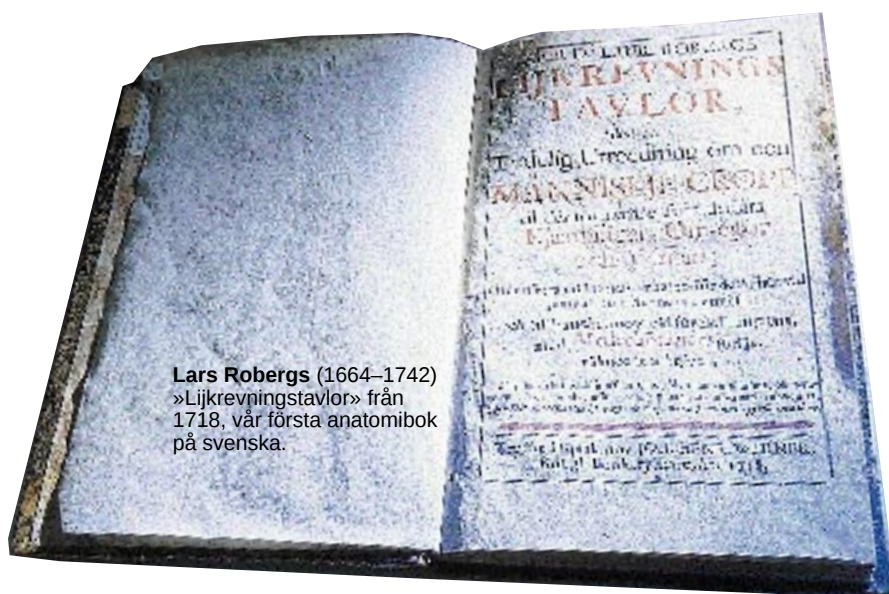
demonstreras tillsammans med ultraljudsutrustning från 1950- till 1970-tal. Senare tekniker – t ex tomografi, dator-tomografi, magnetisk resonanstomografi och positronemissionstomografi – beskrivs på skärmar med texter, skisser och bilder.

Äldre vårdmiljö

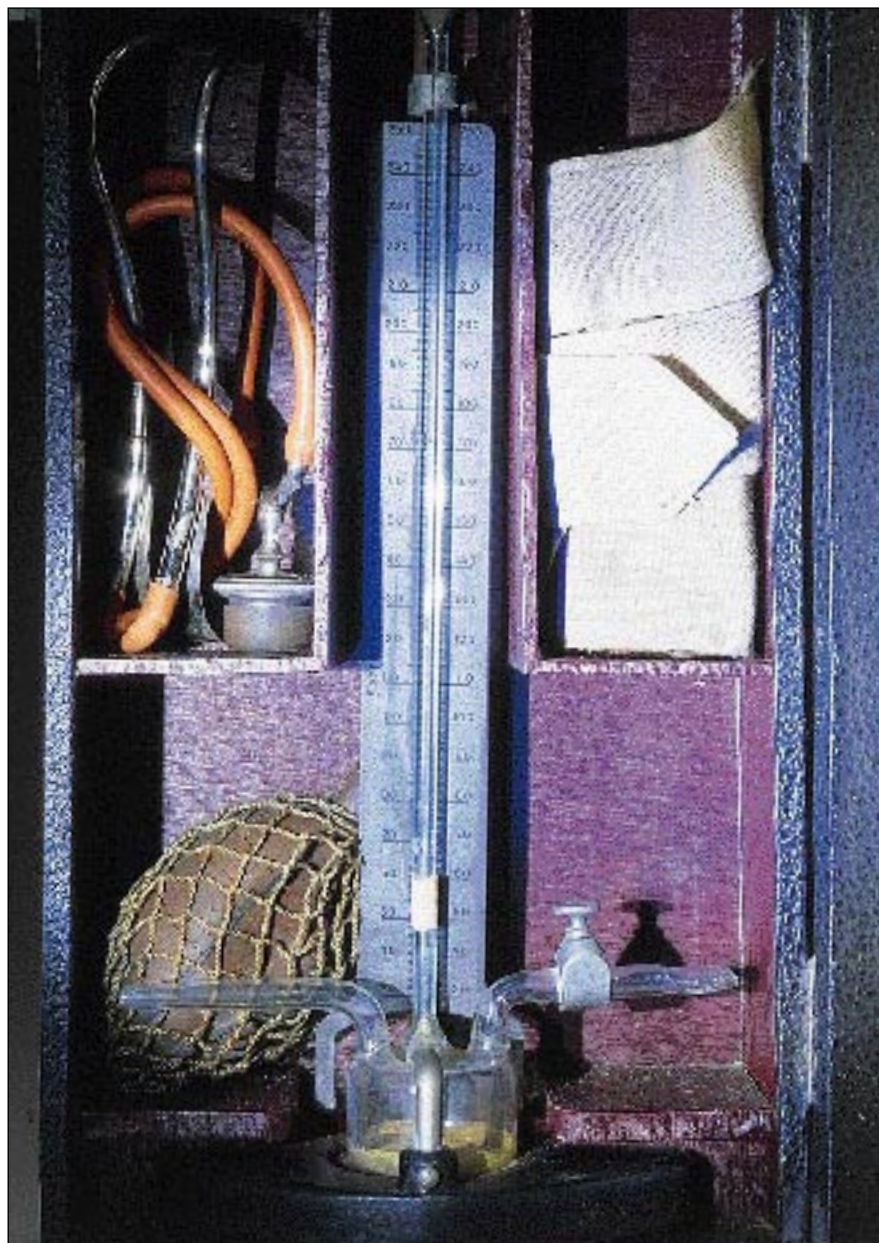
Vården har ägnats ett rum för att presentera äldre vårdmiljö, samt ett rum där sjuksköterskeutbildningens historia i Uppsala visas, med början i den sjuksköterskeskola som Emy Rappe startade vid Akademiska sjukhuset i Uppsala 1867 efter det att hon ett år undervisats vid den skola som hade startats vid St Thomas Hospital i London av Florence Nightingale.

Barnsjukvårdens utveckling

I fil med dessa två rum ligger ett som visar barnsjukvårdens utveckling, som har särskild anknytning till Uppsala genom Rosén von Rosensteins (1706–

Lars Robergs (1664–1742)
»Lijkreepingstaylor» från
1718, vår första anatomibok
på svenska.

Utrustning för blodtrycksmätning,
sfygmomanometer enligt Scipione Riva-
Rocci (1863–1943), konstruerad 1896.

1773) verksamhet inom detta område efter utnämningen till professor vid medicinska fakulteten 1740. Hans kapitel om barnsjukvård i den av Kgl Vetenskapsakademien utgivna almanackan under många år och hans lärobok »Underrättelser om barns sjukdomar och deras botemedel» 1765 var banbrytande inom pediatriken.

»Fyrsaftsläran»

I en särskild avdelning skildras blod-vätska-elektrolytbehandlings framväxt. Där har »fyrsaftsläran» fått en egen monter för att ge en inblick i den lära som behärskade medicinen i 2000 år med åderlätning, koppning, blodigelsättning och övrig »uttömmande» behandling.

Patologins och mikroskopets historia från Leeuwenhoeks »enkla» mikroskop till elektronmikroskopet fyller ett rum, tillsammans med snittningsteknikens utveckling fram till moderna frysmikrotomer. Den fysikaliska diagnostiken och EKG-utrustningens utveckling, inkluderande en praktfull EKG-apparat från 1910-talet, får rymmas i en angränsande korridor där också sjukvårdsanstaltarnas historia i Uppsala har fått sin plats.

I ett rum har vi fått plats med respiratorns utveckling och apparatur ingående i intensivvårdsutrustningen.

Slutligen finns ett bibliotek dels för kurs- och handböcker fram till nutiden, dels ett för medicinhistorisk litteratur, samt en monter där ett urval av böcker från 1600- och 1700-tal kan beskådas.

Apotekshistoria

Ett farmacihistoriskt museum är avslutet i en särskild sal. Där visas apotekarens arbetsredskap och utrustning fram till den tid då de av läkemedelsindustrin framställda farmaceutiska specialiteterna tog över. Sålunda visas vågutrustning, redskap för tillverkning av de olika läkemedelsberedningarna, ståndkärl från olika århundraden etc. Föremålen har samlats av apotekare Stig Ekström, som ordnat utställningen.

I ett par montrar i denna sal visas en del växter i historien-kulturhistorien samt exempel på växter som illustrerar signaturläran. En laboratorieutrustning från apoteket i Borgholm täcker en vägg. Inredningen fullbordas av ett giftskåp och en receptur, som kommer från apoteket Gripen i Stockholm.

Åren 1770–1775 tjänstgjorde Carl Wilhelm Scheele på apoteket Uplands Vapen i Uppsala, en synnerligen glansfull period. Här upptäckte han nämligen bl a grundämnena syre, fluor, klor, mangan och barium. För att hedra hans minne finns utställda rekonstruktioner av en del redskap som han använde, samt två porträtt. •